

CONEXIUNI TEORETICE SOCIOECONOMICE: TEORIILE SCHIMBĂRII SOCIALE

Camelia Nicoleta Morariu¹
Mihaela Dana Ignat²

Rezumat

Caracterul problematic al schimbării sociale este subliniat de diversitatea concepțiilor primilor sociologi, dar și de varietatea teoriilor cărora le-au dat naștere. Opiniile exprimate în literatura de specialitate, inclusiv în direcția clarificărilor conceptuale, nu se suprapun totalmente. Dimpotrivă, dincolo de zonele de contact și interferență există și puncte de vedere diferite, mergând de la nuanțări ale aceleași probleme până la contraste de natură să arunce umbre asupra înțelegerii fenomenelor și proceselor ce dau conținut *schimbării sociale*.

În general, vorbim de schimbare socială atunci când ne referim la *modernizare, globalizare, dezvoltare regională, urbanizare*, dar și atunci când avem în vedere *resursa umană*, mai exact, comportamentele și atitudinile unor grupuri de oameni. Prin urmare, în acest articol nu am intrat în detaliile fiecărei teorii, dar am încercat să le grupăm în două perspective: cea sistemică și cea modernă. Cercetarea este documentar-teoretică și are ca obiectiv evidențierea sintetică a principalelor perspective asupra schimbării sociale. Metoda folosită este documentarea și analiza teoretică a fenomenului în câmpul social, economic și cultural.

Cuvinte cheie: *industrializare, modernizare, globalizare, inegalități sociale*

Conceptul de schimbare socială s-a desprins și individualizat ca un corp teoretic autonom încă din epoca Iluminismului, odată cu lansarea modelelor de societate modernă industrială, debutând cu revoluția industrială și cu revoluțiile politice care au însoțit democrația.

---

¹ Universitatea „A.I. Cuza”, Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială, Iași, Bd. Carol I nr. 11, 700506; camnicomorariu@yahoo.com.

² Universitatea „A.I. Cuza”, Iași, Romania; Bd. Carol I nr. 11, 700506; mihaelaignat@yahoo.com.

Dorim a prefața demersul nostru cu precizarea că teoriile schimbării sociale au captat atenția unui mare număr de sociologi, economiști, filosofi. Amintim aici pe cei consacrați domeniului, cum ar fi: Merton, R.K., Comte A., Pareto V., Durkheim E., Parsons T., Spencer H., Rostow W.W., Schumpeter J., Boudon R., Smith, A.D., Weber M., Touraine A., Tocqueville A de, McClelland, D., Marx K., Mendras H., Nisbet R., Crozier M., Hirschman A.O., Galbraith, J.K. etc.

Caracteristic definițiilor date de teoreticieni termenului de *schimbare* este evantaiul lor foarte larg. Definițiile schimbării sociale sunt de o mare diversitate pentru că au ca obiect un fenomen social, un proces social, ce poate avea dimensiuni și fațete diverse, desfășurându-se la diferite nivele de generalitate.

Prin *schimbare socială* se înțelege orice modificare în caracteristici demografice, structurale, culturale sau ecologice a unui sistem social (Johnson, 2007:302-303), desemnând trecerea sistemului sau obiectului social de la o formă la alta (Ungureanu, 1990:212). Moore, de exemplu, a definit schimbarea ca „*o transformare semnificativă a structurilor sociale*”, în sensul de modele de acțiune socială și interacțiune (Moore, 1967:3). Autorul a inclus în definiția sa numeroasele forme de manifestare ale structurii: norme, valori și fenomene culturale. Agabrian susține că schimbarea socială desemnează *modificările permanente, relativ pe termen lung, ale componentelor culturii, structurii sociale și ale comportamentelor sociale* (Agabrian, 2003:290).

1. Perspectiva sistemică asupra schimbării sociale

Studiul *schimbării sociale* dobândește sens și rotunjime doar prin sublinierea conexiunilor dintre tradiția sociologică și toți cei care, fie individual, fie grupați în interiorul unor curente de gândire, au oferit continuitate sau minime contingente cu dezvoltările de mai târziu ale celor care s-au preocupat de

acest subiect al schimbării sociale: deopotrivă, sociologi și economiști.

În prezent se poate vorbi, la modul reduționist, de două mari viziuni asupra schimbării sociale (Rusu, 2008:19-33):

□ *perspectiva sistemică*: teoriile evoluționiste, funcționaliste (sau ale echilibrului), teoriile conflictualiste și teoriile ciclice, teoriile modernizării etc. - în care accentul e pus pe structuri și rolul lor în schimbarea socială, evidențiind următoarele tipuri de schimbări posibile (Chiribucă, 2004:17): a compoziției (migrația inter-grupuri), a structurii (înființarea unor instituții noi), a funcțiilor (specializarea muncii, instituțiilor) etc.;

□ *perspectivă modernă, procesuală, dinamică - sau constructivistă* - în care accentul e mutat la intersecția dintre structuri și capacitatea acțională a actorului social, schimbările sociale fiind continue, procesuale, sectoriale (Vlăsceanu, 2011:115).

1.1. Teoriile evoluționiste

Teoriile evoluționiste (A. Comte, H. Spencer, S. Simon, E. Durkheim) explică evoluția societății prin prisma unor determinări și legități cu caracter naturalist și universalist, vizând schimbarea prin prisma stadialității umanității și societății.

Comte a explicat evoluția prin *legea stadialității umanității*: stadiul teologic sau fictiv (împărțit la rândul său în trei etape: fetișismul, politeismul și monoteismul, omul explică lucrurile prin supranatural), stadiul metafizic sau abstract și stadiul științific sau pozitiv (cu ajutorul rațiunii formulează legi care-i permit să cucerească lumea) (Mesure, 2009: 44). Fiecare stadiu compune și recompune unitatea spirituală și ordinea societății. Bădescu subliniază că fiecare tip istoric de unitate socială este „subîntinsă de o polaritate între forțele ordinii (solidarității) și forțele schimbării (inovatoare) (Bădescu, 2005:48).

În viziunea lui Comte, sociologia va cuprinde statica (este sociologia ordinii) și dinamica (care este sociologia dezvoltării forțelor umane). Schimbarea socială este normală, iar investigația sociologică ar trebui să identifice factorii care determină

rata schimbării, sociologii fiind în stare să modeleze viitorul omenirii prin cunoștințele pe care le posedă.

Durkheim interpretează mecanismele sociale și evoluția societății prin prisma *principiului evoluționismului*, iar progresul social prin intermediul *diferențierii sociale*. Procesele schimbării sunt atât de rapide, încât creează dificultăți sociale și economice majore, pe care le leagă de conceptul de *anomie - o stare de inutilitate sau disperare provocată de viața socială modernă* (Giddens, 2010:17). Autorul nu acuză industrializarea și mașinismul care ruinează societatea tradițională, considerând schimbarea socială normală. El face însă apel la cunoașterea științifică a socialului pentru a afla soluții la *stările maladive ale societății, care rezultă din schimbările firești* (Ionescu și Stan, 1999:256).

Simon a explicat evoluția prin trecerea de la guvernarea oamenilor la administrarea lucrurilor. Autorul susține că istoria are un caracter evolutiv și că dinamica schimbării ei are loc prin relația dintre formele de organizare socială (de exemplu, industrializarea) și noile moduri de gândire (pozitivismul). Cei mai potriviți să ghideze această schimbare socială sunt industriașii și oamenii de știință.

Spencer opune tipului militar al societății pe cel industrial, elaborând *legea generală a evoluției* - schimbarea socială este văzută ca un „proces, orientat dinspre eterogenitate și destruc-turare, spre omogenitate și ordine” (Teodorescu, 2003:204), combătând ideea după care „schimbarea planificată reprezintă un mijloc de a realiza o integrare socială” (Mihu, 2008:83-84). În concepția lui Spencer, evoluția socială este divergentă și nu liniară, adică schimbarea socială este gradată și cumulativă („evoluția” opusă „revoluției”) determinată din interior („endo-genul” opus „exogenului”) introducând factorii de stagnare și regres, în înțelegerea progresului social. În viziunea autorului, întreg universul funcționează ca un organism viu.

1.2. Teoria structural-funcționalistă

Abordare teoretică dezvoltată inițial de Comte și Durkheim, având rădăcinile în antropologie, în operele lui Bronislaw Malinowski și a lui A. Radcliffe-Brown, funcționalismul a revenit în sociologie prin intermediul lucrărilor lui Talcott Parsons și Robert K. Merton, în secolul al XX-lea. Teoria funcționalistă are la bază emergența schimbării în condițiile dezechilibrului sistemului.

În accepțiunea lui Parsons, ceea ce primează nu poate fi voința individuală și scopurile autonom stabilite ale indivizilor. Societatea ca întreg este conceptualizată într-un sistem, format din patru *subsisteme* care interacționează pentru a menține ordinea socială: social, economic (alcătuit din două nivele: *sistemul social primar sau tehnic și sistemul managerial-instituțional*), politic și cultural. Schimbări la nivelul oricăruia dintre subsisteme declanșează efecte, consecințe la nivelul celorlalte. Aceste echivalențe îi servesc lui Parsons pentru a demonstra că autoreglarea și echilibrul sistemului social global se îndeplinesc printr-o „transmitere de legitimitate, autoritate, energie și informație între subsisteme, similar cu transmiterea informației între actori” (Buzănescu, 2007:237).

Pentru Kornai, realitatea economică exprimă în permanență conceptul de sistem, autorul respingând ipoteza lui *homo oeconomicus*, preocupat exclusiv de procurarea utilității și plăcerii maxime, înlocuind-o cu cea de *homo sociologicus* și precizând că: „În realitate, în majoritatea cazurilor oamenii îmbină raționalitatea cu iraționalitatea” (Kornai, 1974:39). În comportamentul său, în acțiuni și decizii, sistemul economic primește în mod permanent input-uri și eliberează output-uri, fiecare sistem fiind alcătuit dintr-o componentă organizatorică reală. Potrivit autorului, un sistem economic este organizat în mai multe ierarhii și nu se bazează doar pe ideea raționalității; un rol important îl au și instituțiile, ca ansamblu de reguli, norme și valori, formale sau informale, stabilind tipare comportamentale. Managementul sistemelor moderne trebuie să monitorizeze, să

controleze, „să stăpânească riscuri noi și indeterminări ce nasc vulnerabilități majore, (...) să se schimbe radical, reorientându-se dinspre dimensiunile cantitative ale fenomenelor spre cele calitative, dinspre dimensiunile hard spre cele soft ale sistemului” (Brăilean: 2009:111), oferindu-i mai multă coerență și stabilitate. Dezvoltarea sistemului social presupune, în concepția structural-funcționalistă, o permanentă diferențiere de roluri, cu scopul asigurării echilibrului social.

Demersul lui Kornai pe acest subiect nu se încadrează în registrul comun al sociologilor recunoscuți. Specificitatea gândurilor și opiniilor sale îl plasează la o rubrică specială. Doar cu intenția unei provocări, a unei puneri în gardă, fără a intra în analiticul contribuției sale pe subiect, dorim a reține că viziunea sa cu privire la funcționarea sistemului social nu poate acționa decât prin instituții specifice:

- *raționale* (au ca scop stabilizarea sistemului și specificarea statusurilor și rolurilor);
- *regulative* (reglementează interesele actorilor și imperativele funcționale ale sistemului);
- *culturale* (implică doar acceptarea din partea actorilor și nu atașamentul).

Mergând pe aceeași linie, în lucrarea *Imagini instituționale ale tranziției*, Pop evidențiază cele mai importante instituții (Pop, 2003:100) care guvernează viața socială în prezent: instituția raționalității și a raționalizării, instituția științificității și instituția actorului social.

La fel ca și părintele psihologiei moderne, Sigmund Freud, care vedea cultura ca pe un „element internalizat al sistemului personalității”, Parsons încearcă să convingă că supunerea față de o instituție „devine o tendință - obligație în însăși structura personalității actorului”, iar aceasta se întâmplă pentru că „instituția este sinteza unei culturi”, actorul însuși, ca unitate socială, acceptând această matrice culturală (Pohoată, 2009:31).

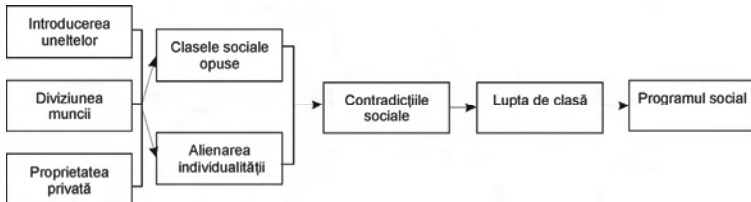
Teoria funcționalistă are meritul de a distinge procesele elementare, considerate a fi la baza stratificării, precum și de a fi suficient de suplă pentru a putea fi aplicată diferitelor tipuri de

societăți. Perspectivei funcționaliste i s-a reproșat că acordă o importanță scăzută schimbării sociale și conflictului.

1.3. Teoriile conflictualiste

În teoria clasică marxistă, specifică perspectivei conflictualiste, schimbarea socială apare exclusiv prin intermediul conflictului, fiind grevată de o serie de ambiguități, care comportă atât o formă economică, cât și una socială. Din punct de vedere economic, Marx situează originea tulburărilor sociale la nivelul modului de producție, prezentând contradicția dintre forțe și relații de producție. El distinge mai multe stadii de evoluție economică: stadiul economiei familiale închise, stadiul economiei urbane, stadiul economiei naționale (Pohoată, 1993). Concepția lui Marx despre dinamica societății umane este următoarea:

Figura 1. Societatea umană în viziunea lui Marx

Sursa: Popescu (2009: 487)

Marx și Engels au demonstrat că introducerea și perfecționarea uneltelor, diviziunea muncii și proprietatea privată împart oamenii în clase sociale (clasa exploatatorilor și clasa exploatată). Alienarea și contradicția - exprimate prin luptele de clasă - sunt opresive și dezumanizante, dar absolut necesare pentru progresul general al societății umane. Marx explică schimbarea socială în termeni endogeni, accentuând dinamica internă a modului de producție.

Din punct de vedere social, procesele sunt calificate drept *endogene* când apar în cadrul sistemului social, conflictele

apărând ca urmare a tensiunilor dintre grupurile și clasele inegale din punct de vedere social, inegalitatea regăsită și determinată economic prin intermediul contradicțiilor economice, care capătă, în ultimă instanță, forma unor contradicții sociale ce impun schimbare. Putem evidenția, în acest sens, contradicțiile dintre muncă și capital sau, în plan social, dintre proletariat și burghezie - ceea ce a condus în mod inevitabil la lupta de clasă, schema marxistă înrundindu-se cu o teorie endogenă a schimbării sociale (Valade, 2006:385). Marx a crezut că inegalitățile sociale proprii capitalismului vor lua sfârșit numai atunci când clasa muncitoare va instaura clasa proletariatului; aceasta, considera el, va aduce o societate fără clase și de tip colectivist, în care fiecare va primi după nevoile sale. Modelul lui Marx ridică astfel, chiar dacă nu rezolvă, problema factorului uman, a relației dintre evenimentele politice și schimbarea socială, rezumată în celebra propoziție: „Oamenii fac istoria, dar nu în împrejurări dictate de propria lor voință” (Burke, 1990:171). Agentul istoric al schimbării, în viziunea lui Marx, este proletariatul, iar agentul principal al ordinii sociale este clasa mijlocie.

Sociologul de origine germană, Ralph Dahrendorf, a îndepărtat din analiză distribuția inegală a bogățiilor, lupta de clasă, ilustrând prin studiile sale conflictul de clasă în condițiile capitalismului industrial, care pot să se manifeste în condiții determinate (numite de el - condiții de variabilitate a conflictelor sociale), considerând drept cauze ale schimbării sociale și alte tipuri de conflict social (cum ar fi conflictul dintre grupurile etnice, rasiale și religioase). Autorul susține că în realitatea socială oamenii se luptă între ei pentru bunăstare și putere, conflictul de clasă având la bază în primul rând diferențele de autoritate în interiorul unor organizații. „Paradigma funcționalistă a conflictelor sociale, scrie sociologul german, este falsă fiindcă este unilaterală..., valorizând doar aspectul integrator al societății” (Ungureanu, 2002:155). El respinge termenii de „rezolvare”, de „suprimare” a conflictelor, considerând că cel mai potrivit termen este reglementare.

Teoria conflictului are la bază *rolul tensiunilor sociale*, a unor disfuncționalități mai mult de natură economică, ignorând rolul progresului tehnic sau al influențelor externe în planul dinamicii sociale.

2. Perspectiva modernă asupra schimbării sociale

Apărută în anii 1950 ca explicație a modului în care s-au dezvoltat societățile industriale din America de Nord și Europa Occidentală, în special prin creșterea capitalismului industrial începând din secolul al XVIII-lea, *teoriile modernizării* pornesc de la presupuziția că „societățile se dezvoltă prin faze în linii mari predictibile, devenind din ce în ce mai complexe” (Johnson, 2007:223). Modernizarea înseamnă dezvoltare: „termenul modernizare - o rudă conceptuală mult mai comprehensivă a termenului dezvoltare economică - se referă la faptul că schimbările tehnologice, economice și ecologice se ramifică în întreg sistemul social și cultural” (Smelser, 1966:111).

Cu alte cuvinte, dezvoltarea depinde în primul rând de importul de tehnologie și de cunoștințe pe care le reclamă utilizarea ei și de o mulțime de schimbări sociale cu caracter politic, economic, cultural, social etc. Ungureanu înțelege prin modernizare: un *mijloc* al dezvoltării, respectiv dezvoltarea socială prin creșterea *raționalității* diferitelor sectoare ale societății (Ungureanu:2002:121). În concepția autorului, un proces de *dezvoltare socială* presupune creșterea, acumularea, expansiunea stării de pornire și acest proces este evaluat, de regulă, prin raportarea la această stare. De aceea, dezvoltarea socială este totdeauna specificată:

- *intern* (dezvoltarea umană, economică, politică etc.),
- *extern* (dezvoltarea extensivă, intensivă etc.).

Teoriile dezvoltării sunt consemnate de istoricii sociologiei ca reprezentând cel dintâi răspuns al științei schimbărilor sociale la problema tranziției de la tradițional la modern. *Concepția moderniştilor* este aceea că societățile tradiționale sunt statice, rezistente la schimbare, refractare în a asimila

inovațiile, încât nimic nou nu poate ieși dinlăuntrul lor, iar schimbarea nu poate să survină decât din exterior (factori exogeni). *Teza de bază* a teoriilor modernizării este aceea că un contact oricât de ocazional între *societățile relativ modernizate* și cele *relativ nonmodernizate* acționează ca o cauză a schimbărilor sociale într-o direcție unică, fixată tocmai de modelul societății modernizate. Modernizarea apare ca un fel de „solvent universal” (So, 1990:24), la baza acesteia aflându-se o serie de caracteristici economice specifice unor perioade istorice, sociale, economice. Walt Withman Rostow susținea că evoluția normală a oricărei societăți parcurge cinci etape, atribuind progresului tehnologic rolul dominant în dezvoltare (apud. Popescu, 2009):

- Societatea tradițională (*The Traditional Society*) - stadiu în care producția este limitată de tehnologie;

- Pregătirea pentru decolare (*The Preconditions for Take-Off*) - etapă specifică secolelor XVII-XVIII, când știința începe să fie aplicată în sectorul industrial și în agricultură, valorizându-se activitățile antreprenoriale;

- Demarajul sau decolarea (*The Take-Off*) etapa face trecerea spre industrializare, durează două-trei decenii, se instalează când investițiile depășesc 10% din venitul național și este determinată de evoluția sectoarelor (creșterea pieței de export etc.) principale. O dată cu această dinamică pozitivă, apare un proces de *dezvoltare autosusținută*: se obțin profituri, acestea se reinvestesc, capitalul, productivitatea și venitul pe locuitor cunosc o creștere bruscă. Cercul virtuos al dezvoltării începe să se formeze (Samuleson și Nordhaus, 2001:840);

- Maturitatea (*The Drive to Maturity*) - etapă care se realizează în aproximativ șase decenii de la începerea și în patru decenii de la sfârșitul decolării. Se instalează atunci când 30% din venitul național este investit și rezultatele globale ale economiei cresc mai repede decât populația. Este etapa în care are loc creșterea nivelului de trai al populației;

- Societatea de consum (*The Age of High Mass-Consumption*) - are loc în secolul al XX-lea și este marcată de

două procese: populația urbană și forța de muncă ocupată în sectorul serviciilor devin majoritare și venitul național pe locuitor depășește nivelul necesar pentru nevoile de bază.

Teoria lui Rostow se distinge în grupul teoriilor schimbării sociale prin faptul că „accentuează importanța factorilor materiali și culturali” (Chiribucă, 2004:60).

Pe de altă parte, autori precum Peer și Hartwick, susțin că dezvoltarea n-ar trebui să privească doar creșterea economică a unei națiuni, ci mai degrabă condițiile în care are loc producerea ei, precum și consecințele care decurg din aceasta. Din motive sociale, creșterea este justificată doar când aceasta satisface nevoile esențiale (Peer și Hartwick, 2009:2-15).

Industrializarea ar conduce la modernizarea țărilor în curs de dezvoltare, dar și la răspândirea unei raționalități corespunzătoare: „Educarea forței de muncă și acomodarea cu disciplina de fabrică ar fi cea mai eficientă cale de a pune în utilizare marea masă rurală de subocupați și neocupați” (Seers, 1984:234).

În lucrarea lui Durkheim, *Diviziunea muncii*, progresul este legat de urbanizare (Durkheim, 2001). Marile orașe sunt focare incontestabile ale progresului; în ele iau naștere valorile, nevoile, ideile, pentru a se răspândi ulterior în restul țării. În general, schimbarea societății este o consecință a acestora și a imitării lor” (Valade, 2007:377). Durkheim a identificat două surse de bază ale coeziunii: *solidaritatea mecanică* (cazul societăților fragmentate în agregate familiale sau geografice) și *solidaritatea organică*. Prima rezultă din asocierea indivizilor aflați pe o treaptă arhaică a societății, repetând structurile anterioare, nefiind capabile de inovație structurală, „dominând normele și credințele uniforme impuse de legi constrângătoare” (Doise, 1996:123); a doua este caracteristică etapei de maturizare a raporturilor interpersonale, când are loc trecerea de la stadiul de individ la cel de personalitate, organizarea socială fiind alcătuită din diferite părți aflate într-o puternică interdependență. „Pentru a deveni ordonate și normale, societățile au fost constrânse să-și integreze scopurile, interesele, sub-siste-

mele și domeniile de activitate” (Teodorescu, 2003:205). În timp ce solidaritatea mecanică este privită ca un consens asupra normelor, valorilor și credințelor rezultate din socializare și din traiul în comun, bazându-se pe o comunitate de cultură și mod de viață, solidaritatea organică, prin contrast, se bazează pe o diviziune complexă a muncii.

Restructurarea socioeconomică și modernizarea (Perrons 2004:128) sunt adeseori asociate cu schimbările sociale, în special în echilibrul de gen al ocupării forței de muncă și în regiunile cu șomaj ridicat.

Modernizarea societăților antrenează două procese contradictorii: *nevoia de specializare* a resursei umane și *nevoia de cooperare* pentru a produce competitiv. Refacerea coeziunii este posibilă prin reinstituționalizarea spiritului de solidaritate prin intermediul instituțiilor la nivel național și internațional.

Tratate în ansamblu, modelele sistemice presupun: analiza apariției inegalităților, migrația și depopularea, specializarea și diferențierea meseriilor, ascendența politicului asupra economiei, unirea grupurilor, încorporarea unui grup în altul etc. Cu deosebiri, mai mult sau mai puțin nuanțate, „arhitecții” acestor teorii, îmbrățișează o serie de asumții care unesc teoriile de acest tip (Sztompka, 1991:131):

- Societățile în curs de dezvoltare vor parcurge aceleași etape și transformări ca și cele ale societăților dezvoltate;
- Schimbarea este graduală, ireversibilă și de lungă durată;
- Schimbarea văzută ca modernizare înseamnă progres.

Modernizarea este văzută ca un proces de europeanizare sau de americanizare, de trecere de la tradiție la modernitate (So, 1990:24); în acest sens, Europa de Vest și Statele Unite ale Americii sunt societăți avansate, demne de urmat de către țările rămase în urmă.

De asemenea, toate teoriile conțin o idee asupra istoriei ce duce, în majoritatea cazurilor, la „opunerea societății tradiționale societății industriale, indiferent dacă în studierea schimbării ele pun accentul pe rolul conflictelor, pe procesele de distribuire sau pe sensul general al evoluției” (Valade, 2007:374).

Noua perspectivă constructivistă a devenit în ultima vreme din ce în ce mai populară în explicarea proceselor de schimbare, regionalizare, globalizare, pentru că oferă posibilitatea analizei interacțiunii între structurile locale sau internaționale și actorii sociali. Schimbarea socială este percepută nu numai ca rezultat al „forțelor istorice”, ci și al acțiunilor și interacțiunilor actorilor sociali.

Un principiu fundamental al acestei abordări este așadar recunoașterea actorului și a potențialului său de acțiune și includerea sa în ecuația schimbării.

Până în anii 1990, Banca Mondială și-a concentrat eforturile pe reconstrucția socioeconomică și pe ridicarea calității vieții în țările în curs de dezvoltare și în special în țările Americii Latine și Asiei de Sud - Est, prin intermediul granturilor, proiectelor. Având ca punct de plecare, pe de o parte, ineficiența dovedită în eradicarea sărăciei, și pe de altă parte implicarea defectuoasă în controlului efectelor fondurilor alocate, Banca Mondială a intrat într-un vast proces de restructurare.

Odată cu adoptarea Obiectivelor Mileniului (*Millennium Development Goals*) în anul 2000, statele au tras un sistem de alarmă cu privire la decalajele socioeconomice foarte mari care existau între țările dezvoltate și cele sărace, sugerând chiar desființarea celor două instituții (Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială). Sub presiunea momentului și curentului defavorabil, s-a pus problema restructurării (care nu a venit din interior, ci din exterior), cele două instituții fiind în situația de a-și reformula obiectivele și strategiile privind programele țărilor în curs de dezvoltare. Noua abordare presupune combaterea sărăciei, pornind de la un set de principii (Lombardi, 2005):

- țările sărace și cele în curs de dezvoltare ar trebui să se afle pe poziția de emitent al strategiilor de creștere economică și dezvoltare socială;

- instituțiile internaționale trebuie să dezvolte parteneriate pentru elaborarea unor direcții, programe, strategii comune, cu obiective cuantificabile;

□ dezvoltarea socială și economică este esențială în combaterea excluziunii sociale și a sărăciei;

□ este importantă crearea unei reacții interne de răspuns și adaptare a guvernelor țărilor sărace la nevoile economice ale propriilor cetățeni.

Cu toate acestea, numeroși autori (Kreuger, Stiglitz, Friedman, Giddens), în lucrările lor, au atacat dur Instituțiile Bretton Woods (Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional), acuzându-le că promovează politici de tip socialist, promovează reforme mercantile (Giddens, 2010:401), iar în loc să rezolve crizele socioeconomice globale, le adâncesc (Stiglitz, 2002). Printre altele, autorul critica Fondul Monetar Internațional pentru abordarea neadaptată la context, pe care o aplică diverselor țări, fără să ia în calcul diferențele naționale (Stiglitz, 2002).

În fine, o ultimă serie de critici pe care le avem în vedere vizează instrumentele pe care Banca Mondială le recomandă în direcția reducerii sărăciei: „Concentrarea pe privatizarea serviciilor sociale și pe oferirea de beneficii focalizate către segmentul cel mai sărac al populației se asociază cu riscul unei segregări sociale între cei care susțin aceste beneficii prin taxe și impozite” (Urse-Pescaru, 2007:60-68).

În scopul limitării consecințelor perioadei de tranziție, în România, după anul 2000, au fost implementate programe de dezvoltare, finanțate atât de organisme internaționale, precum Banca Mondială, cât și de guvernul național. La vremea respectivă, politicile naționale de intervenție vizau aplicări graduale ale disponibilizărilor și protecție oferită prin lege în cazul concedierilor neprevăzute, programe de inserție profesională și angajări în serviciile publice, indexarea salariilor și prețurilor, adoptarea unor legi speciale pentru zonele afectate de declinul industrial.

Kideckel susține că, în ceea ce privește, România, deși programele care vizau grupurile vulnerabile erau bine intenționate prin obiectivele propuse, în fond, *nu au fost preocupate de a produce o schimbare* în comunitățile defavorizate, „ci de a

preveni activismul politic, sfârșind prin a spori temerile și nesiguranța celor vulnerabili, precum și impresia lor că societății nu îi pasă de ei” (Kideckel, 2010:223). Autorul își argumentează afirmația aducând în prim plan *efectele perverse* ale Ordonanței de Urgență privind Regimul Zonelor Defavorizate care stimulează investițiile în zonele minere, definite defavorizate pe baza următoarelor criterii:

- a caracterului monoindustrial,
- ratei șomajului care depășește cu 25% rata șomajului la nivel național (element care vine întâmpinarea unui posibil investitor să găsească forță de muncă disponibilă suficientă și ieftină în același timp),
- sunt lipsite de mijloace de comunicații, iar infrastructura este slab dezvoltată (ceea ce creează un mare dezavantaj pentru investitori, costurile și condițiile de transport și comunicații îngreunând dezvoltarea afacerii).

Legea prevedea, printre altele, anumite facilități: reducerea impozitelor pe profit, un statut fiscal preferențial pentru angajatorii care angajau șomeri proveniți din zonele defavorizate, importarea fără taxe vamale a unor mijloace de producție, finanțarea specială și creditarea prin fonduri guvernamentale a investițiilor aprobate. Majoritatea programelor implementate, facilităților descrise au fost considerate circumstanțiale, pentru că au avut drept scop fie dezactivarea conflictelor sociale, fie atenuarea costurilor sociale rezultate din restructurarea industriei minere. Din păcate, zonele au rămas blocate într-un cerc vicios: pe de o parte, guvernul a rezolvat restructurarea prin transferul responsabilităților de la nivel instituțional la nivel individual, pe de altă parte, comunitățile locale afectate de restructurare au promovat, datorită sărăciei, o atitudine de individualism, de neimplicare activă. Dezechilibrele sociale în loc să acționeze ca impulsuri pentru comunitatea locală, au redus capacitatea acestora de a reacționa.

2.1. Teoria dependenței

Teoria dependenței sau a capitalismului dependent, apare la sfârșitul anilor 60 ca o reacție la teoria modernizării, care nu putea explica diferențele de dezvoltare dintre țările dezvoltate și cele subdezvoltate și se bazează pe conceptul de deteriorare a termenilor de schimb pentru periferie, în favoarea țărilor aparținând centrului. Teoria dependenței a susținut că un grup marginal de națiuni subdezvoltate erau dependente, din punctul de vedere al comerțului și investițiilor, de un nucleu de țări industrializate care și-a păstrat condițiile comerțului în avantajul propriu. Integrarea într-o economie capitalistă tot mai globalizată a limitat posibilitățile de dezvoltare a nivelurilor de trai potrivit culturii țărilor subdezvoltate.

Prin urmare, sărăcia din țările cu venit redus provine din exploatarea lor de către țările bogate și corporațiile multinaționale cu origine în țările bogate, *capitalismul global blocându-le într-o spirală descendentă a sărăciei și exploatării* (Giddens, 2010:396).

Statele bogate au construit fabrici în țările sărace, folosind mâna de lucru ieftină și materiile prime pentru a maximiza costurile de producție fără intervenții guvernamentale. În schimb, prețurile scăzute ale forței de muncă și materiilor prime împiedică țările sărace să acumuleze profitul necesar pentru a se industrializa ele însele. Ca urmare, țările sărace sunt obligate să împrumute de la cele bogate, crescându-și astfel propria dependență economică.

O reacție alternativă la teoria dependenței este numită *neopopulism* și susține că dezvoltarea la nivel microeconomic ar trebui să vizeze înființarea cooperativelor care funcționează precum statele mici, folosind tehnologii adecvate pentru munca intensivă, în loc să caute dezvoltarea urbană prin intermediul exploatării occidentale. De mult ori, acestea au eșuat din cauza amestecului inadecvat al guvernului, managementului slab și conflictelor cu alte forme de producție (Payne, 2011:235-236).

2.2. Teoria sistemelor mondiale

Pornind de la teoria dependenței, Immanuel Wallerstein dezvoltă, ulterior, teoria sistemelor mondiale, punând la baza acesteia relația dintre țările dezvoltate (națiunile *centrale*) și cele mai puțin dezvoltate (națiunile *periferice*), în contextul factorilor politici, economici, istorici, geografici. Autorul susține că sistemul economic capitalist al lumii trebuie înțeles ca o unitate singulară, acesta fiind alcătuit din patru elemente suprapuse (Giddens, 2010:397):

- piață mondială pentru bunuri și forță de muncă;
- împărțirea populației în capitaliști și muncitori;
- un sistem internațional de relații politice formale și informale în rândul majorității celor mai puternice țări, a căror competiție una față de cealaltă ajută la configurarea economiei lumii;
- divizarea lumii în trei zone economice inegale (nucleu, periferie și semiperiferie), în care zonele mai bogate le exploatează pe cele mai sărace.

Astfel, *centrul* reprezintă cele mai dezvoltate state industriale (SUA, Japonia și țările Europei Occidentale); *țările periferice* cuprind țările agrare (țările din Africa, Asia, America Latină), unde munca este slab remunerată și, unde activitățile sociale sunt puternic dependente de un sector exportator; *țările semiperiferice* (Mexic, Brazilia, Argentina, Chile etc.) sunt țări semiindustrializate, care dispun de putere tehnologică și o piață internă semnificativă, însă insuficient dezvoltată pentru a hotărî asupra principalelor tendințe politice și economice.

Se desprinde cu claritate raportul de dependență a statelor periferice față de cele centrale, principiul care guvernează acest raport fiind acela al dezvoltării de la centru spre periferie. Centrul este conștient de aplicarea acestei politici, făcându-se vinovat indirect, politic și moral, de starea de subdezvoltare a periferiei, în sensul că alocă inutil fonduri acestora, dacă nu sunt valorificate și resursele locale, proprii. Depășirea stării de

subdezvoltare se poate realiza numai prin mobilizarea resurselor interne și prin asumarea responsabilității.

O reacție la schimbările structurale internaționale, în special la subdezvoltarea persistentă a regiunilor din Lumea a treia, a reprezentat-o apariția unei *perspective marxiste*.

Martin și Sunley susțin că dezvoltarea și subdezvoltarea sunt *episodice* (Martin și Sunley, 1998:201-227). Cu alte cuvinte, acumularea capitalistă cunoaște progresii spasmodice, neregulate, impulsionate de crize specifice, care la rândul lor îi determină pe capitaliști să caute noi mijloace de producție în plan spațial. Lucrările din tradiția marxistă se concentrează și pe dimensiunea spațială a diviziunii muncii. Separația dintre sediul central și filialele unități de producție poate duce la o deviere substanțială a profiturilor de la filială către regiunea unde este localizat sediul central (Massey, 1984).

Teoriile modernizării și dependenței, ce evidențiau imitația și dependența de ajutorul extern, ignorau în mare măsură orice realitate autohtonă, iar istoria locală conta în măsura în care frâna procesul de recuperare a discrepanțelor în dezvoltare (Vlăsceanu, 2001:36).

2.3. Teoriile globalizării

Teoria globalizării a apărut ca reacție la teoria modernizării (derivată fiind din teoria sistemului mondial modern) și este cea mai recentă teorie care încearcă să explice dezvoltarea actuală. Ea subliniază integrarea globală a unor sisteme sociale complexe, cu accent puternic pus pe mondializarea tranzacțiilor economice și culturale ca motor al globalizării. Există autori însă care susțin că globalizarea poate fi considerată ca fiind neutră în efectele sale spațiale (Capello și Resmini, 2011:1), iar oportunitățile și amenințările pot fi văzute ca echivalente.

Comunicarea globală și creșterea accesului la informație transformă sistemele sociale complexe și produc consecințe

vizibile în plan social, economic, politic și cultural, la nivelul fiecărei țări, formând premisele creării unei culturi globale.

Baltasiu în lucrarea *Antropologia globalizării* analizează globalizarea din două perspective (Baltasiu, 2009:12):

□ *Globalizarea pe orizontală* sau ca *proces exterior*, situație în care se referă la expansiunea geografică a sistemului mondial modern.

□ *Globalizarea pe verticală* - se referă la unificarea spațiilor, este determinată de integrarea spirituală a societăților, cu alte cuvinte de întregirea spirituală a omului.

În prezent, globalizarea capătă o relevanță în explicarea decalajelor socioeconomice dintre țări și regiuni ale globului, inegalității de gen, democratizării etc. Globalizarea are în vedere „răspândirea mondială a unor practici, extinderea relațiilor dincolo de limitele continentelor, regiunilor, organizarea vieții sociale la scară globală și sporirea unei conștiințe globale comune” (Lehner, 2009:15). Caracteristicile esențiale ale teoriei globalizării sunt: glocalizarea și globalizarea.

Glocalizarea este definită drept „o rază de speranță (glocalul conservă importante vestigii ale localului, o întrepătrundere a globalului cu localul)”, cu rezultate unice în arii geografice diferite (Ritzer, 2010:52). În termenii acestui autor, teoria glocalizării are două elemente esențiale: lumea devine tot mai pluralistă - teoria glocalizării este tot mai sensibilă la diferențele din și dintre ariile geografice; într-o lume glocalizată, indivizii și grupurile locale au o mare capacitate de adaptare și inovare. Pentru teoria glocalizării, indivizii și grupurile sunt agenți creatori importanți.

Globalizarea (de la *to grow* - a crește, a spori) se referă la ambițiile imperialiste ale națiunilor, corporațiilor, organizațiilor etc. și la dorința, dacă nu chiar la nevoia lor de a se impune în diverse arii geografice. Principalul interes al acestora este sporirea puterii, influenței și, în multe cazuri, a profiturilor lor pe glob (perspectivă susținută și de Max Weber - raționalizarea și capitalismul sunt produse ale lumii occidentale, fiind exportate în restul lumii, uneori în mod agresiv). În schimb, gânditorii

postmoderni sunt preocupați mai mult de local. O astfel de orientare corespunde ideii de glocalizare. Forțele motrice ale globalizării sunt: americanizarea, mcdonaldizarea și capitalismul (Ritzer, 2010:33).

În vreme ce teoriile moderne de inspirație marxistă și weberiană susțin ideea de globalizare, glocalizarea ține mai degrabă de teoria socială postmodernă.

Tabelul nr. 1. Caracteristicile esențiale ale teoriei globalizării

Teoria glocalizării	Teoria globalizării
Membrii comunității și grupurile locale sunt agenți creatori, având o mare capacitate de adaptare și inovare;	Membrii comunității și grupurile locale au o slabă capacitate de adaptare, inovare
Procesele sociale și relaționale sunt contingente	Procesele sociale sunt în mare măsură unidirecționale și deterministe.
Lumea devine tot mai pluralistă	Lumea devine tot mai uniformă
Conceptele centrale: hibridarea, creolizarea și eterogenizarea	Conceptele centrale: americanizarea și mcdonaldizarea
Glocalizarea este corelată cu ideea de implozie	Globalizarea este corelată cu ideea de explozie

Sursa: Adaptare după Ritzer, G. (2010:39).

Deși cercetătorii interesați de problemele socioeconomice pun accentul pe globalizare, existența glocalizării, este și ea recunoscută. Printre exemplele (Ritzer, 2010:33-40) de glocalizare putem menționa: transformarea în mărfuri a produselor culturilor locale și apariția unei specializări flexibile, care face posibilă adaptarea a numeroase produse la nevoile specifice unei zone.

Bibliografie

1. Agabrian, M. 2003. *Sociologie Generală*. Editura Institutul European, Iași.
2. Baltasiu, R. 2009. *Antropologia Globalizării. Transformări și Curiozități (De)Codificate*. Editura Mica Valahie, București.
3. Bădescu, I. 2005. *Enciclopedia Sociologiei Universale. Vol I. Fondatorii*. Editura Mica Valahie, București.
4. Bădescu, I. 2006. Teorii ale dezvoltării. În Zamfir, Cătălin, Stoica, Laura (eds), *O Nouă Provocare: Dezvoltarea Socială*, Editura Polirom, Iași.
5. Brăilean, T. 2009. *Sisteme Economice*. Editura Junimea, Iași.
6. Burke, P. 1990. *Istorie și Teorie Socială*. Traducere de Nicolae, C. Editura Humanitas, București.
7. Buzărnescu, Ș. 2007. *Doctrine Sociologice Comparate*. Editura de Vest, Timișoara.
8. Chiribucă, D. 2004. *Tranziția Postcomunistă și Reconstrucția Modernității în România*. Editura Dacia, Eikon, Clu-Napoca.
9. Capello, R., Resmini, L. and Fratesi, U. 2011. *Globalisation and Regional Growth in Europe: Past Trends and Future Scenarios*. Springer-Verlag, Berlin.
10. Doise, W. 1996. Interacțiuni sociale și dezvoltări cognitive. In Neculau, A. (ed.), *Psihologie Socială. Aspecte Contemporane*, Editura Polirom, Iași.
11. Durkheim, E. 2001. *Diviziunea Muncii*. Editura Albatros, București.
12. Giddens, A. 2010. *Sociologie*. Traducere de Gheorghiu, O. Editura All, București.
13. Guvernul României. 1998. Ordonanța de Urgență privind Regimul Zonelor Defavorizate. Publicată în *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 378 din 20 august.
14. Ionescu, I. and Stan, D. 1999. *Elemente de Sociologie*. Vol. 2. Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași.
15. Johnson, A. G. 2007. *Dicționarul Blackwell de Sociologie. Ghid de Utilizare a Limbajului Sociologic*. Editura Humanitas, București.

16. Kideckel, D. A. 2010. *România Postsocialistă. Munca, Trupul și Cultura Clasei Muncitoare*. Editura Polirom, Iași.
17. Kornai, J. 1974. *Anti-Equilibrium. Despre Teoriile Sistemelor Economice și Sarcinile Cercetării*. Editura Științifică, București.
18. Lechner, F. 2009. *Globalization: The Making of World Society*. Utopia Press, Singapore.
19. Lombardi D. 2005. *I.M.F.'s Role in Low-Income Countries – Issues and Challenges*, N.B.E.R. Working Paper, Cambridge.
20. Martin, R, Sunley, P. 1998. *Slow convergence? The new endogenous growth theory and regional development*. In *Economic Geography*, Vol.74, 201-227.
21. Massey, D.B. 1984. *Spatial Divisions of Labor: Social Structures and the Geography of Production*. Methuen, New York.
22. Mesure, S. 2009. Auguste Comte. In Ferreol, Gilles (ed.), *Istoria Gândirii Sociologice. Marii Clasici*, Institutul European, Iași.
23. Mișu, A. 2008. *Sociologie*. Editura Eikon, Cluj-Napoca.
24. Moore, W. E. 1967. *Order and Change. Essays in Comparative Sociology*. John Wiley & Sons, New York.
25. Payne, M. 2011. *Teoria Modernă a Asistenței Sociale*. Traducere de Theodora E.D. Ene. Editura Polirom, Iași.
26. Peer, R. and Hartwick, E. 2009. *Theories of Development: Contentions, Arguments, Alternatives*. The Guilford Press, New York.
27. Perrons, D. 2004. *Globalization and Social Change: People and Places in a Divided World*. Routledge, London.
28. Pohoată, I. 1993. *Doctrina Economică Universală*. Vol. I și II. Editura „Gheorghe Zane”, Iași.
29. Pohoată, I. 2009. *Repere în Economia Instituțională*. Editura Economică, București.
30. Pop, L.M. 2003. *Imagini Instituționale ale Tranziției*. Editura Polirom, Iași.
31. Popescu, G. 2009. *Evoluția Gândirii Economice*. Editura C.H. Beck, București.
32. Ritzer, G. 2010. *Globalizarea nimicului: Cultura Consumului și Paradoxurile Abundenței*. Editura Humanitas, București.

33. Rusu, H. 2008. *Schimbare Socială și Identitate Socioculturală*. Institutul European, Iași.
34. Samuelson, P. and Nordhaus, W.D. 2001. *Economie Politică*. Editura Teora, București.
35. Seers, D. (ed.), *Pioneers in Development*, Oxford University Press, 1984.
36. Smelser, N. J. 1966. The modernization of social relations. In Weiner, Myron (ed.), *Modernization*, Basic Books, New York.
37. So, A. Y. 1990. *Social Change and Development. Modernization, Dependency, and World-System Theories*. Sage Publication, Inc, vol. 178.
38. Stiglitz, J. 2002. *Globalizarea. Speranțe și deziluzii*. Editura Economică, București.
39. Sztompka, P. 1993. *The Sociology of Social Change*. Blackwell Publishers, Oxford, U.K.
40. Teodorescu, G. 2003. *Sociologia Mirabilis*. Editura Fundației Axis, Iași.
41. Ungureanu, I. 1990. *Paradigme ale Cunoașterii Societății*. Editura Junimea, Iași.
42. Ungureanu, I. 2002. *Paradigme ale Cunoașterii Societății*. Editura Junimea, Iași.
43. Urse-Pescaru, D. 2007. Banca Mondială ca actor al dezvoltării sociale. In Zamfir, C., Stănescu, S. (eds), *Enciclopedia Dezvoltării Sociale*, Editura Polirom, Iași.
44. Valade, B. 2006. Schimbarea socială. In Boudon, R. (ed.), *Tratat de Sociologie*. Traducere de Vasiliu, D. and Ene, A. Editura Humanitas, București.
45. Vlăsceanu, L. 2001. *Politică și Dezvoltare. România Încotro?* Editura Trei, București.
46. Vlăsceanu, L. (ed.). 2011. *Sociologie*. Editura Polirom, Iași.